

บทที่ 5

พิธีแขนยะ

ความเป็นมาของการแขนยะ

แขนยะ หรือ แขนยะ คือการจัดพิธีเช่นไหว้ยะ หรือ ฝีปู่ตาของชุมชนชาวภูย เป็นการ จัดเครื่องเช่นไหว้บวงสรวงปู่ตา ซึ่งเปรียบเสมือนบรรพบุรุษที่คุ้มครองดูแลชุมชน การเช่นไหว้ปู่ ตานั้นความจริงมิได้มีเฉพาะในชุมชนชาวภูย แต่เป็นประเพณีพิธีกรรมที่ถูกจัดขึ้นแทบทุกชุมชน ชาติพันธุ์ ในชุมชนชาวเขมรมีประเพณีเลี้ยงปู่ตาซึ่งเรียกว่า พิธีแขนโถนตา ชุมชนชาวลาวมีพิธี เลี้ยงปู่ตา ซึ่งในแต่ละชุมชนก็จะประกอบพิธีลักษณะคล้ายๆ กัน ในการเช่นไหว้ปู่ตา โดยมี สัญลักษณ์แทนปู่ตาและบริวาร อันได้แก่ รูปปั้นปู่ตาและบริวารต่างๆ เครื่องใช้ไม้สอยในศาล เช่น ธนุ ดาบ หอก ฯลฯ (ภาพที่ 24)

จากรวรรณ ธรรมวัตร (2535 : 21) กล่าวถึงประเพณีเลี้ยงปู่ตาว่า ปู่ตาหมายถึง คนสอง จำพวกที่เป็นบรรพชนชาวอีสาน คำว่า ปู่ หมายถึง ปู่และย่าที่เป็นพ่อแม่ของพ่อ ส่วนคำว่าตา หมายถึง ตาและยายที่เป็นพ่อแม่ของแม่ เมื่อบรรพบุรุษสองสายนี้ล่วงลับไปหลายชั่วอายุคน จน ไม่สามารถจำชื่อได้ ลูกหลานรุ่นหลังจึงเรียกเป็นกลางๆ ว่า ปู่ตา การเลี้ยงปู่ตาเป็นการทำบุญอุทิศ ส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป เพราะเมื่อปู่ตามีชีวิตอยู่นั้น ได้สร้างคุณงามความดีไว้กับ ลูกหลานและสังคมหลายประการ

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2532 : 10) กล่าวถึง ฝีปู่ตาตอนหนึ่งในงานเขียนเรื่อง การ แพทย์สมัยใหม่กับโลกสุขภาพของชาวบ้านว่า ฝีที่ดูแลความเป็นไปของชุมชน ได้แก่ ฝีปู่ตา อัน เปรียบเสมือนกับฝีแห่งบรรพบุรุษ หรือต้นตระกูลของสมาชิกทุกๆ คนในชุมชน (คือบรรพบุรุษ ฝายปู่และตา) ฝีปู่ตาจะเป็นที่เคารพนับถือของทั้งชุมชนและทำหน้าที่ควบคุมดูแลชุมชนให้สงบสุข ร่วมเย็น คอยลงโทษคนที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม

พระอรียานวัตร เขมจารีเถระ (2536 : 15 - 16) กล่าวถึงฝีบบรรพบุรุษ อันได้แก่ วิญญาณ ของปู่ตา ตายาย พ่อแม่ ซึ่งตายไปแล้วว่ายังเป็นสัมภเวสีแสวงหาที่เกิด เที้ยวไปๆ มาๆ ยังบ้าน เรือนของลูกหลาน ดูแลความสุขคุ้มครองบ้านเรือนเพื่อให้ลูกหลานได้รับความผาสุก ช่วยให้คำรณ วงศ์สกุลเจริญรุ่งเรืองสืบทอด

ประเพณีการแขนยะ ซึ่งหมายถึงการเช่นไหว้ฝีบบรรพบุรุษที่เรียกว่า ยะจั้งะ นั้นแบ่ง ออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. ยะจี้วะเพรียม หรือ ยะจี้วะฝืด (ฝืดปู้ตา)

2. ยะจี้วะคุง (ฝืดบรรพบุรุษในสายตระกูล)

ยะจี้วะคุง หรือฝืดบรรพบุรุษในสายตระกูลนั้นจะถือว่า เป็นฝืดบรรพบุรุษประจำบ้านที่ชาว
กวยให้ความเคารพยำเกรงไม่ว่าจะมีการเกิด การแต่งงาน การตาย หรือแม้แต่การทะเลาะเบาะแว้ง
ภายในวงศ์เครือญาติกันเอง หรือมีการประพฤติผิดศีลธรรมของบุคคลในตระกูล จะต้องมีการแซน
นยะจี้วะคุง หากว่าคนในบ้านมีอาการเจ็บป่วย และทำการเสี่ยงทาย (โปด) (ภาพที่ 7) พบว่าเป็น
เพราะคนในตระกูลทำผิด ก็จะต้องแซนยะเพื่อขอขมา

ฝืดบรรพบุรุษในสายตระกูลนี้ชุมชนชาวกวยโดยเฉพาะในเขตอำเภอตำบองโรงทาบ บ้านหนอง
สมบูรณ์ และบ้านอื่นๆ ในเขตอำเภอกาบเชิง หรืออำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ จะให้ความสำคัญ
กับยะจี้วะคุงมากกว่ายะจี้วะเพรียม เพราะถือว่าเป็นศักดิ์แลความเป็นไปในครอบครัว ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่
ชาวกวยบอกว่า เกิดมาก็เห็นหมอนใบหนึ่งซึ่งวางไว้ตรงมุมหนึ่งของห้องที่เป็นบ้านยะจี้วะ (โคตร
ใหญ่) และถือปฏิบัติบูชาสืบต่อกันมา

ยะจี้วะเพรียม หรือยะจี้วะฝืด หมายถึง ฝืดอารักษ์ประจำหมู่บ้าน เป็นฝืดปู้ตาอารักษ์ที่คุ้ม
ครองดูแลทั่วๆ ไปในหมู่บ้าน หากนำคำว่า ยะจี้วะมาวิเคราะห์ในเชิงภาษาศาสตร์ คำว่า ยะ จะ
หมายถึง ผู้หญิง ส่วน จี้วะ หมายถึง ผู้ชาย ซึ่งเมื่อรวมกันก็จะหมายถึง ฝืดบรรพบุรุษชายหญิงที่
คุ้มครองดูแลชุมชน

พิธีแซนยะ เป็นพิธีที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวกวยที่ผูกพันอยู่กับการประกอบ
อาชีพทางด้านเกษตรกรรม คือ การทำนาสะท้อนให้เห็นความร่วมมือของคนในชุมชน การแซนยะ
นั้นจะถูกจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และ 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ที่บริเวณยะจี้วะหรือ
ศาลปู้ตาของหมู่บ้าน เพื่อเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษและขอบคุณที่ชะมันดาลให้เกิดฝน เกิดความ
อุดมสมบูรณ์และชุมชนอยู่อย่างสันติสุข อีกทั้งยังเป็นการขอพรให้ปีต่อไปมีน้ำเพียงพอสำหรับการ
ทำการเกษตรอีกด้วย

การแซนยะในเดือน 3 จะจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณยะจี้วะ ที่ช่วยให้ผล
ผลิตจากการทำนาอุดมสมบูรณ์ ช่วยดูแลมิให้มีศัตรูพืชที่จะมาทำลายผลผลิต เป็นการเซ่นไหว้บวง
สรวงหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากนา และนำข้าวเข้าเก็บไว้ในยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ในการประกอบ
พิธีจะมีการนำข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มาเซ่นไหว้บูชายะจี้วะ และขอพรให้ผลผลิตขายได้ราคาดี ในบาง
หมู่บ้านการแซนยะเดือน 3 จะมีการเสี่ยงทายเพื่อทำนายดวงชะตาของหมู่บ้านด้วย

การแซนยะในเดือน 6 เป็นช่วงฤดูการเตรียมตัวทำนาครั้งใหม่ ฝนเริ่มตกและชาวนาจะ
เริ่มลงมือทำนา จะมีการแซนยะเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ ขอน้ำขอฝนและขอความเป็นสิริมงคล
จากยะจี้วะ เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมของชุมชน

การประกอบพิธีแซนชะในรอบปีนั้น จะถือเดือนทางจันทรคติเป็นเดือนในการประกอบพิธี เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน โดยจะเริ่มต้นนับจากปีใหม่แบบโบราณและการทำงานในแต่ละปี

ความเป็นมาของการแซนชะจากการสอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านหลายท่านบอกในทำนองเดียวกันว่ามีมาอย่างไร มาจากไหน และมีมาตั้งแต่เมื่อไรไม่ทราบ เพราะเกิดมาก็มีการจัดพิธีแซนชะสืบทอดต่อ ๆ กันมาแล้ว และการปฏิบัติก็เป็นมาอย่างไร เปลี่ยนแปลงจากอดีตจนปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลที่ว่า พิธีกรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมโดยเฉพาะด้านจิตใจ พิธีแซนชะจึงมีบทบาทหน้าที่ครอบคลุมโครงสร้างวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในชุมชนทั้งหมด การยึดถือปฏิบัติจึงเป็นการบันทึกถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณี โดยมิได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และการยึดถือปฏิบัตินี้เองที่เป็นเสมือนหมุดตกย้ำให้ชุมชนได้รับรู้ และภาคภูมิใจในความมีวัฒนธรรมชุมชนอย่างมิเสื่อมคลาย

สถานที่ตั้งชะจ๊วะ

ที่ตั้งชะจ๊วะจะอยู่นอกหมู่บ้านแต่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก และมักจะตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสระน้ำ หนองน้ำ หรือบึง ซึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยมีความเชื่อว่าลักษณะที่ตั้งดังกล่าวจะเป็นสถานที่ร่มเย็น (ภาพที่ 21,25,27) และปู่ตาจะดูแลแหล่งน้ำให้มีน้ำสมบูรณ์ตลอดทั้งปี ซึ่งก็หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนด้วย นอกจากนี้จะตั้งอยู่บริเวณแหล่งน้ำแล้ว บางหมู่บ้านก็จะตั้งชะจ๊วะไว้ใกล้กับสถานที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งก็คือวัด เช่น บ้านตะโนนเป็นหมู่บ้านใหญ่มีประชากรอาศัยอยู่มาก จึงมีการแยกชะจ๊วะออกเป็น 2 ที่ เพื่อสะดวกแก่ชาวบ้านในการจัดพิธีแซนชะ (ภาพที่ 22-23)

นอกจากนี้ยังมีชะจ๊วะซึ่งหมู่บ้าน 2 หมู่บ้านใช้ร่วมกัน เช่น บ้านพะเนาและบ้านลิ้ม (ภาพที่ 26) เนื่องจากมีการแบ่งเขตการปกครองแยกเป็น 2 หมู่บ้าน จากเดิมที่เป็นบ้านพะเนาเพียงบ้านเดียว ส่งผลให้ชะจ๊วะที่มีเพียงแห่งเดียวเป็นที่รวมของคน 2 หมู่บ้าน

นอกจากชะจ๊วะจะตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำแล้ว จากการศึกษาพบว่าชะจ๊วะส่วนใหญ่จะตั้งหน้าไปทางทิศตะวันออก (ภาพที่ 5,6) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นทิศพิธีมงคลประกอบกับการจัดพิธีแซนชะในช่วงเช้าอากาศจะไม่ร้อนจนเกินไปด้วย

ไพฑูรย์ มีกุศล (2533 : 18) พบว่าชาวภูมียึดความเชื่อผีปู่ตา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน โดยเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเทพอารักษ์ เรียกว่า เจ้าปู่สามแก้ว คนที่ไปตัดต้นไม้บริเวณนั้น จะเป็นไข้หัวโกรน แต่ถ้าหากบวงสรวงบอกกล่าวด้วยไก่ ก็จะหายทันที

สถานที่ตั้งชะง๊วะนั้น ผลการสอบถามคนเฒ่าคนแก่และเฒ่าจ้ำทุกคน ได้คำตอบเหมือนกันว่า ไม่ทราบเหตุผลในการตั้งชะง๊วะอย่างแท้จริง ทราบแต่ว่าต้องอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน และไม่ทราบว่าใครเป็นคนตั้งชะง๊วะคนแรก เนื่องจากตั้งแต่เกิดมาชะง๊วะก็ตั้งอยู่ก่อนแล้ว และไม่มีใครคิดอยากเปลี่ยนแปลง ยกเว้นมีเหตุจำเป็น เช่น มีการตัดถนนผ่าน ที่แห่งเดิมคับแคบและชำรุดทรุดโทรม เช่น กรณีบ้านตะโนน ได้มีการย้ายชะง๊วะอยู่ที่ใหม่ แต่ก็ยังมีภูมิประเทศแบบเดิม คือ ดินแหล่งน้ำสาธารณะ

การย้ายชะง๊วะ จะเริ่มจากพิธีการอัญเชิญชะง๊วะ หรือปู่ตาออกจากศาลหลังเก่าไปสถิตย์ยังศาลหลังใหม่ โดยครุบาใหญ่จะทำพิธีอัญเชิญปู่ตา ปู่ตาจะมาเข้าร่างทรงของครุบา (ภาพที่ 28) การอัญเชิญปู่ตาไปอยู่ศาลแห่งใหม่นั้น จะต้องมีการปั้นรูปเหมือนของปู่ตา ข้าวของเครื่องใช้ ตลอดจนรูปปั้นบริวารปู่ตาไปอยู่ศาลหลังใหม่ จะมีการจัดขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่ มีการร้องรำทำเพลง และมีการแซนชะ บางครั้งก็จะมีการจัดกิจกรรมอื่นร่วมด้วยเช่น ประกวดบั้งไฟพะไลยักษ์ หรือแม้แต่การทอดผ้าป่าสามัคคี (ภาพที่ 29)

เฒ่าจ้ำ

เฒ่าจ้ำ คือ ผู้ประกอบพิธีแซนชะ เป็นคนติดต่อสื่อสารกับผีปู่ตา มีหน้าที่ดูแลรักษาชะง๊วะหรือศาลปู่ตา และเป็นผู้นำคำสั่งสอน คำตักเตือน และสิ่งที่ได้รับจากการสื่อสารกับปู่ตา มาถ่ายทอดสู่ชุมชน (ภาพที่ 31,32,34)

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2535 : 21) กล่าวว่า เฒ่าจ้ำคือ ผู้ดูแลรักษาของปู่ตา “จ้ำ” มาจากคำว่า ประจ่า มีหน้าที่เป็นคนกลางติดต่อระหว่างปู่ตากับชาวบ้าน เฒ่าจ้ำจึงคล้ายกับทหารคนสนิทของปู่ตา ใครทำอะไรผิดประเพณี ปู่ตาจะโกรธและบอกผ่านเฒ่าจ้ำไปยังบุคคลที่ทำผิด ชาวบ้านจะติดต่อกับปู่ตาโดยตรงไม่ได้

เฒ่าจ้ำ จะเป็นชายและหญิงคู่สามีภรรยาที่ปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม เป็นที่เคารพยอมรับนับถือของคนทั้งหมู่บ้าน และจะต้องเป็นคู่สามีภรรยาที่อยู่กินด้วยกัน หากแยกทางกันหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิต ก็จะต้องมีการเลือกเฒ่าจ้ำใหม่ จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ ได้รับคำตอบว่า เฒ่าจ้ำต้องเป็นคู่สามีภรรยาเพราะเป็นตัวแทนของวิญญาณบรรพบุรุษชายหญิง หรือตากับยาย

เหล่าเจ้าส่วนใหญ่ในแต่ละหมู่บ้าน เป็นเหล่าเจ้ามาไม่ต่ำกว่า 10 ปีแล้ว จากการสอบถามเหล่าเจ้าบาง คนรับตำแหน่งดังกล่าวมาเป็นเวลา 30 ปีแล้ว เช่นนายสาย ทองอ้อม (ภาพที่ 33)

เหล่าเจ้าจะอยู่ในตำแหน่งต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมีเหตุทำให้ต้องพ้นจากตำแหน่ง อันได้ แก่ เหล่าเจ้าเสียชีวิตคู่สมรสเสียชีวิต ป่วยจนไม่สามารถประกอบพิธีได้ หรือลาออกจากตำแหน่ง แต่โดยปกติการลาออกจากตำแหน่งจะมีน้อย เมื่อเหล่าเจ้าพ้นจากตำแหน่งชุมชนจะเลือกเหล่าเจ้าคน ใหม่ โดยจะเลือกในการประกอบพิธีแซนยะและสมาชิกทุกคนในชุมชนมีสิทธิออกเสียงลงคะแนน วิธีการเลือกได้แก่ สมาชิกของชุมชนที่มาแซนยะ ลงมติโดยการยกมือให้กับคนที่เห็นควรได้รับ ตำแหน่งเหล่าเจ้า บางหมู่บ้านใช้วิธีการผูกแขนเหล่าเจ้า คือ คนในพิธีนำเชือกฟ้ายไปผูกแขนคนที่ จะ ให้เป็นเหล่าเจ้า

การเลือกเหล่าเจ้าแสดงให้เห็นถึงความมีประชาธิปไตยของชุมชน กล่าวคือ สมาชิกทุกคน ในชุมชนมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน และใช้สิทธิใช้เสียงได้โดยเสรีในการเลือกเหล่าเจ้า ไม่มีการหา เสียง ไม่มีการซื้อเสียง แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปด้วยความสมัครใจ แสดงให้เห็นถึง ประชาธิปไตยพื้นฐานที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน

บทบาทของเหล่าเจ้า นอกจากจะเป็นผู้ประกอบพิธีแซนยะ และเป็นผู้ติดต่อสื่อสารกับปู่ ตานแล้ว เหล่าเจ้ายังเปรียบเสมือนผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ เป็นคนที่ชุมชนให้ความเคารพยำเกรง เป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติให้กับชุมชน เช่น เหล่าเจ้าบ้านแจนแวน (ภาพที่ 30) เป็นคนไม่ค่อมเกล้า ไม่สูบบุหรี่ เมื่อขึ้นรับตำแหน่งเหล่าเจ้า ได้กำหนดให้ชุมชนงดใช้เกล้าเป็น เครื่องเช่นไห้วในพิธีแซนยะ ส่งผลให้คนในชุมชนไม่นำเกล้ามาใช้แซนยะ และไม่มีการค้าค่อมเกล้า ในขณะประกอบพิธีแซนยะ เป็นต้น

ภารกิจหลักของเหล่าเจ้านั้น คือ การเป็นผู้ประกอบพิธีแซนยะ เป็นผู้เดียวที่จะติดต่อสื่อสารระหว่างปู่ตาได้ โดยในวันแซนยะเหล่าเจ้าจะเตรียมตัวแต่เช้า จัดเครื่องประกอบพิธีของตนเอง ไปที่ยะจ๊ะ เมื่อเริ่มพิธีเหล่าเจ้าจะเป็นคนอัญเชิญปู่ตามารับเครื่องเช่นไห้ว เป็นผู้กล่าวคำขอพรให้ปู่ ตาคู้มครองชุมชน และกล่าวคำขอต่างๆ จากปู่ตา จากนั้นเหล่าเจ้าจะเสวยทวยดวงชะตาของชาวบ้าน ที่มาแซนยะ โดยพิจารณาจากไข่มด้มและคางไก่ค่อม นอกจากภารกิจหลักในวันแซนยะแล้ว เหล่าเจ้า ยังมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติในทุกวันพระขึ้น 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ กล่าวคือ นำดอกไม้ รูปเทียน น้ำอบและ น้ำหอม ไปแซนยะจากภารกิจต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วล้วนเป็นตัวแปรที่ทำให้เหล่าเจ้ามีความสำคัญต่อชุมชน ในแง่ที่เป็นที่ยอมรับนับถือ และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในชุมชน เป็นอย่างมาก

เครื่องประกอบพิธีแหนยะ

เครื่องประกอบพิธีแหนยะของชาวภูยในตำบลเจนแวน สำหรับการทำพิธีแหนยะเดือน 3 และเดือน 6 จะแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก เป็นเครื่องประกอบพิธีที่เฒ่าจ๋าจะต้องนำไปเอง และส่วนที่สอง เป็นเครื่องประกอบพิธีที่ชาวบ้านแต่ละคนจะนำไปแหนยะ ซึ่งจะแตกต่างกันบ้าง ในบางหมู่บ้าน เช่น สุราจะไม่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีแหนยะ สำหรับการแหนยะบ้านเจนแวน ตามข้อกำหนดที่เฒ่าจ๋าดั้งขึ้น

เครื่องประกอบพิธีแหนยะของเฒ่าจ๋า

ในวันแหนยะเฒ่าจ๋าจะต้องเตรียมตัวเพื่อประกอบพิธีแหนยะ โดยมีภรรยาเป็นผู้ช่วยเตรียมเครื่องประกอบพิธี หากเฒ่าจ๋าที่เป็นชายไม่สามารถประกอบพิธีได้ ภรรยาจะเป็นผู้ประกอบพิธีแทน โดยเฒ่าจ๋าจะแต่งกายธรรมดาตามที่เคยแต่ง แต่จะเพิ่มผ้าพาดบ่าซึ่งเป็นผ้าไหมลวดลายงดงาม และนำเครื่องประกอบพิธีดังต่อไปนี้ไปที่ยะจ๊ะ

1. ซิตอน (ผ้าถุงไหม) 1 ผืน
2. จีบ๊ะ (ผ้าขาว) 1 ผืน
3. ฐูปเทียน
4. น้ำคิ้ม 1 ขวด
5. ขัน 5 ขัน 8
6. เหล้า 1 ขวด
7. ไก่คิ้ม 1 ตัว
8. ไช้คิ้ม 1 ฟอง
9. ขนมต่าง ๆ
10. น้ำมัน, น้ำอบ,
11. ฟ้ายผูกข้อมือ

สำหรับเครื่องประกอบพิธีแหนยะที่เฒ่าจ๋านำไปนั้น บางหมู่บ้าน เช่น บ้านตะโนนจะเพิ่มบาตั่วล คือ เงิน 24 บาท เพื่อนำไปขอขมาชะคิ้ว

เครื่องประกอบพิธีของชาวบ้าน

ในวันแชนยะ ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีจะนำเครื่องประกอบพิธีไปเอง โดยเตรียมไปจากบ้านของตน ประกอบพิธีด้วย

1. ข้าว 1 จาน
2. ข้าวห่อใบตอง 3 ห่อ
3. ชั้น 5 ชั้น 8
4. เหล้า 1 ขวด
5. น้ำดื่ม 1 ขวด
6. ไก่ต้ม 1 ตัว
7. ไข่ต้ม 1 ฟอง
8. น้ำหวาน
9. อาหารคาวหวาน
10. รูป เทียน

เครื่องประกอบพิธีแชนยะของแต่ละหมู่บ้านจะแตกต่างกันออกไป ตามสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน กล่าวคือ ใครมีน้อยก็นำเครื่องประกอบพิธีไปน้อย แต่ทุกหมู่บ้านจะเหมือนกัน คือ ต้องมีเครื่องประกอบพิธีหลักอันได้แก่ ข้าวห่อใบตอง ชั้น 5 ชั้น 8 ไข่ต้ม น้ำ อาหารคาวหวาน (ภาพที่ 35)

สำหรับบางหมู่บ้านจะมีข้อห้ามสำหรับการนำเครื่องประกอบพิธีไปแชนยะแตกต่างกัน โดยต้องถือปฏิบัติทั้งเจ้าและชาวบ้านทุกคน เช่น บ้านตำโรงในการแชนยะเดือน 3 ไม่ใช่เหล้าเป็นเครื่องเช่น บ้านแจนแวนไม่ใช่เหล้าทั้งการแชนยะเดือน 3 และเดือน 6 บ้านสนวนห้ามนำไก่หรือเป็ดที่เป็นตัวไปแชนยะ หากนำไปแกงหรือผัด จึงนำไปแชนยะได้ เพราะเชื่อว่าการนำไก่และเป็ดทั้งตัวไปแชนยะจะเป็นปอบเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อถือปฏิบัติเหมือนกันทุกหมู่บ้านคือ ห้ามนำของดิบไปแชนยะ

ขั้นตอนการประกอบพิธีแชนยะ

การประกอบพิธีจะเริ่มตามกำหนดการที่ชาวบ้านรับรู้ร่วมกัน โดยเจ้าและผู้ใหญ่บ้านจะประกาศให้ชาวบ้านรู้กำหนดการ ในวันก่อนแชนยะ เจ้าจะมาดูแลปิดกวาดจะงั่วให้สะอาด สะอาด เตรียมพร้อมสำหรับการประกอบพิธี สำหรับหมู่บ้านใหญ่ๆ เจ้า ผู้ใหญ่บ้าน และ

ชาวบ้านจะมาช่วยกันกางเต็นท์ หากมีการประกวดบั้งไฟพะไลยักษ์ด้วย ก็จะมีการจัดเตรียมเครื่องขยายเสียงและสถานที่ก่อน

เช้าวันแชนชะ เผ่าจ้ำและชาวบ้านจะมาพร้อมกันที่ชะงิ้วะ โดยมีขบวนแห่เครื่องเช่นมา มีการร้องรำทำเพลงสนุกสนาน (ภาพที่ 36,37,38) บางหมู่บ้านอาจเริ่มพิธีแชนชะตอนบ่าย แล้วแต่จะกำหนดร่วมกัน แต่ส่วนใหญ่จะจัดพิธีในวันอังคารซึ่งเชื่อกันมาตั้งแต่โบราณว่าเป็นวันแข็ง เมื่อเผ่าจ้ำและผู้ร่วมพิธีมาพร้อมกันแล้ว ก็จะนำเครื่องเช่นไปจัดวางไว้ในบริเวณชะงิ้วะ จากนั้นเผ่าจ้ำจะจุดรูปเทียนกราบปูตา รินเหล้าแล้วหยาดน้ำครั้งที่ 1 เพื่อให้ปูตาล้างมือ จากนั้นเผ่าจ้ำจะเชิญปูตามารับเครื่องเช่นไหว้ที่ลูกหลานนำมาเช่น ไหว้ (ภาพที่ 39)

การกล่าวเชิญปูตาของเผ่าจ้ำนี้ มักจะใช้ภาษาอุยสลับกับภาษาลาว เผ่าจ้ำบางคนจะกราบพระอาราธนาศีลก่อน แต่ไม่ได้ถือเป็นหลักในการปฏิบัติว่าจะต้องกราบพระก่อนทุกครั้ง เนื่องจากการแชนชะเป็นการเช่นผี เผ่าจ้ำส่วนใหญ่จึงไม่กราบพระก่อน จากการสอบถามเผ่าจ้ำทุกคนในตำบลพบว่า มีเพียง 1 - 2 คน ที่กล่าวคำอาราธนาศีล และตั้งนโม 3 จบก่อนเชิญปูตา มารับเครื่องเช่น หลังจากนั้นเผ่าจ้ำจะทูปไข่ทุกใบที่นำมาแชนชะ ฉีกเนื้อไก่ คางไก่ และห่อขนมขวดน้ำหวาน รินน้ำ รินเหล้า ในขณะที่เดียวกันก็กล่าวคำอธิษฐานขอพรปูตาให้คุ้มครองดูแลชุมชน ให้นำน้ำให้ฝนตกให้ผลิตผลทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ ให้ชุมชนพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ให้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วเผ่าจ้ำก็จะหยาดน้ำครั้งที่ 2 เพื่อให้ปูตาล้างมืออีกครั้ง จากนั้นจุดบู่หรือจุกยาเช่นให้สูบเป็นอันเสร็จพิธี

ในช่วงสุดท้ายของพิธี ชาวบ้านที่ร่วมพิธีจะทูปไข่ และฉีกคางไก่ที่ตนเองนำไปแชนชะเพื่อเสี่ยงทาย การเสี่ยงทายหรืออ่านคำทำนายจากไข่ต้มและคางไก่นั้น หากพบว่าคางไก่โค้งงอ แสดงว่าจะเกิดเรื่องไม่ดี จะมีคนในครอบครัวเจ็บป่วย ถ้าคางไก่หงิกงอมากแสดงว่าจะเกิดเหตุร้ายในทางตรงกันข้ามหากคางไก่เหยียดตรง คำทำนายคือ การอยู่ดีมีสุขของครอบครัว การประสบความสำเร็จในสิ่งที่หวังตั้งใจไว้ ส่วนไข่ต้มก็เช่นกันหากไข่น้ำ แสดงว่าจะมีคนป่วยหรือเสียชีวิต การอ่านคำทำนายจากไข่และคางไก่นั้น เผ่าจ้ำจะเป็นผู้เชี่ยวชาญและให้คำตอบได้ดีที่สุด หากปรากฏว่าไข่ต้มและคางไก่แสดงคำทำนายในทางไม่ดี เจ้าของไข่ต้มและคางไก่จะต้องแชนชะใหม่ โดยเผ่าจ้ำเป็นผู้ประกอบพิธีให้

เมื่อประกอบพิธีแชนชะเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจะนำไข่ต้มและไก่ต้มกลับบ้าน เพื่อไปให้คนในครอบครัวดู อาหารบางส่วนจะถูกแบ่งกลับไปบ้าน บางส่วนแบ่งไว้กินร่วมกันบริเวณชะงิ้วะ บางหมู่บ้านเช่น บ้านตะโนนจะไม่นำอาหารกลับเลย แต่จะกองรวมกันไว้ที่ชะงิ้วะ หลังจากเสร็จพิธีแล้ว หากหมู่บ้านไหนจัดงานประกวดบั้งไฟ พะไลยักษ์ก็จะเริ่มจุดบั้งไปกันอย่างสนุกสนาน หมู่บ้านไหนจัดงานบุญข้าวจี่ก็จะร่วมกันไปทำบุญที่วัด

ขั้นตอนการประกอบพิธีแห่นางแมวตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จพิธี แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชนและเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่า ความร่วมมือร่วมใจคือปัจจัยสำคัญในการสร้างความสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากความสำเร็จลุล่วงของการประกอบพิธีแห่นางแมวที่ชุมชนถือปฏิบัติร่วมกันมาเป็นเวลาช้านาน และยังคงถือปฏิบัติกันอยู่จนถึงปัจจุบัน

งบประมาณในการประกอบพิธีแห่นางแมว

ในการแห่นางแมวแต่ละครั้งชุมชนแทบไม่ต้องใช้งบประมาณดำเนินการเลย เพราะเป็นความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกทุกคนในชุมชน แม้จะมีการบูรณะพัฒนาบริเวณขี้จะ ชาวบ้านก็ร่วมแรงร่วมใจกัน ไม่ต้องใช้เงินจ้าง เว้นแต่บางหมู่บ้านชาวบ้านมีความศรัทธาและเห็นว่าขี้จะชำระทุกข์โศก ก็จะร่วมบริจาคเงินทำบุญคนละเล็กคนละน้อยไม่จำกัดวงเงิน เมื่อเสร็จพิธีเฒ่าจ้ำจะรวบรวมเงินบริจาคที่ได้ นำไปปรับปรุงซ่อมแซมขี้จะตามวัตถุประสงค์ของชาวบ้าน หากมีเงินเหลือเฒ่าจ้ำจะเก็บเอาไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาขี้จะต่อไป สำหรับเงินบริจาคที่ได้จากการแห่นางแมวนี้ บางหมู่บ้านเฒ่าจ้ำจะนำไปใช้เพื่อกิจการสาธารณประโยชน์อื่นๆ อันได้แก่ การบูรณะศาสนสถานเป็นสำคัญ

โอกาสในการประกอบพิธีแห่นางแมว

ชาวกูยได้ชื่อว่าเป็นชนที่มีการนับถือผีมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง ในบรรดากลุ่มชนต่างๆ นอกจากจะนับถือผีแล้ว กูยยังมีวัฒนธรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ดูแลรักษา ปกป้องคุ้มครองคนในครอบครัวและชุมชน พิธีการแห่นางแมวหรือการเลี้ยงดูปู่ตาที่เป็นพิธีหนึ่งที่ชุมชนถือปฏิบัติ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงการเคารพดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่คุ้มครองชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้นไม่ว่าจะมีการจัดงานใดๆ ในหมู่บ้านจะต้องมีการแห่นางแมว เพื่อบอกกล่าวให้ปู่ตาได้รับทราบ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น การเกิด การตาย การย้ายที่อยู่ ฯลฯ

โดยปกติชาวกูยจะจัดพิธีแห่นางแมวเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง เรียกว่า แห่นางแมวใหญ่ นอกจากแห่นางแมวใหญ่แล้วชุมชนจะจัดแห่นางแมวเล็กในโอกาสต่างๆ ตลอดปี แต่การประกอบพิธีแห่นางแมวจะต้องทำโดยมีเฒ่าจ้ำเป็นผู้ประกอบพิธีและเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับปู่ตาทุกครั้ง

พิธีแห่นะใหญ่

พิธีแห่นะใหญ่จะมีการจัดเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันและถือว่าเป็นเรื่องของชุมชนส่วนรวมที่ทุกคนต้องร่วมกันทำ ครั้งที่ 1 จะจัดในเดือน 3 ซึ่งเป็นการนับเดือนทางจันทรคติ โดยจะจัดเฉพาะในคืนข้างขึ้น ไม่จัดในคืนข้างแรม บางหมู่บ้านจะกำหนดการจัดพิธีแน่นอนชัดเจนว่าจะจัดทุกวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ทุกปี เมื่อใกล้ถึงวันเวลาที่กำหนดทุกบ้านจะเตรียมตัวสำหรับการแห่นะ และมาร่วมพิธีพร้อมกันในเช้าตรู่ของวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3

หากหมู่บ้านใดไม่ได้กำหนดวันเวลานแน่นอน เจ้าอาวาสจะเป็นผู้กำหนดวันจัดพิธีแห่นะ โดยจะเลือกวันข้างขึ้นในเดือน 3 ยกเว้นวันพระจากนั้นเจ้าอาวาสจะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบกำหนดการเพื่อเตรียมตัวเข้าร่วมพิธีต่อไป การแห่นะในเดือน 3 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำนายดวงชะตาหมู่บ้านและนำผลผลิตทางการเกษตรที่ชุมชนผลิตได้มาเช่น ไข่ไก่ ไข่เป็ด เนื่องจากเป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จสิ้น ในการแห่นะเดือน 3 นี้ ชุมชนแต่ละหลังคาเรือนจะนำข้าวและพืชไร่ที่เก็บเกี่ยวจากน้ำพักน้ำแรงของตนเองมาแห่นะ เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวไร่ชาวนา ในการประกอบพิธีแห่นะครั้งนี้ผู้แห่นะต่างๆ ก็จะอธิษฐานขอให้ปู่ตาคลบนาคลให้ข้าวและพืชไร่มิมีราคาดี เมื่อประกอบพิธีเสร็จสิ้นเจ้าอาวาสก็จะเสด็จทำนายนายดวงชะตาชาวบ้านว่า ปีนี้จะมีเหตุการณ์อะไรหรือไม่การเกษตรจะเป็นเช่นไร

ในเดือน 3 หลังจากแห่นะเสร็จในช่วงเช้า บางหมู่บ้านจะจัดงานบุญเดือน 3 หรือที่เรียกว่า บุญข้าวจี่ ต่อในช่วงบ่ายของวันเดียวกันเป็นการทำบุญร่วมกันของชุมชน ในช่วงเวลาที่ชาวบ้านหมดภาระจากการทำงานซึ่งเป็นประเพณีที่กระทำสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล

การจัดพิธีแห่นะใหญ่ครั้งที่ 2 จะจัดในเดือน 6 ทางจันทรคติ จะจัดในวันข้างขึ้นเช่นกัน บางหมู่บ้านจะจัดในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 บางหมู่บ้านเจ้าอาวาสจะเป็นคนนัดโดยจะจัดในวันข้างขึ้น ยกเว้นวันพระ เช่นเดียวกับแห่นะเดือน 3 แต่การแห่นะเดือน 6 จะกระทำโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวบ้านในการลงมือทำการเกษตรครั้งใหม่ และเป็น การบอกกล่าวปู่ตาว่าจะเริ่มฤดูกาลทำการเกษตรครั้งใหม่แล้ว ขอให้ปู่ตาคู่มครองให้มีน้ำเพียงพอ ไม่เกิดภัยธรรมชาติ และขอให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก

การแห่นะเดือน 6 มักจะมีการประพรมน้ำมนต์หรือตะไลยักษ์ควบคู่กันไปด้วย โดยแต่เดิมนั้นเป็นการทำเพื่อขอฝน แต่ในปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการประพรมน้ำมนต์ ทำให้มีการจัดการแข่งขันกันเองภายในหมู่บ้านและขยายวงไป โดยมีชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงส่งบั้งไฟเข้าร่วมการแข่งขันด้วย ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างความสนุกสนานรื่นเริงในชุมชนแล้ว

ยังเป็นการสร้างความสามัคคีและฝึกให้ชุมชนมีความคิดสร้างสรรค์ ในการประดิษฐ์บั้งไฟพะไล
ยักษ์แบบต่าง ๆ อีกด้วย

พิธีแห่นะเล็ก

นอกจากการแห่นะใหญ่ที่จะต้องจัดเป็นประจำทุกปีในเดือน 3 และเดือน 6 แล้วยังมี
โอกาสในการจัดพิธีแห่นะเล็ก ซึ่งถือว่เป็นการจัดแห่นะเล็กและเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลได้แก่ โอกาส
ต่างๆ แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1. ประเพณีด้านสังคม

การเกิด

เมื่อมีเด็กเกิดใหม่ครอบครัวจะต้องทำการแห่นะ เพื่อเป็นการบอกกล่าวปู่ตาให้ทราบว่า
ขณะนี้สมาชิกเพิ่มขึ้นในครอบครัว และขอให้ปู่ตาคุ่มครองลูกหลานที่เพิ่งเกิดใหม่ มิให้ถูกภูต
ผีสิงเลวร้ายมารบกวน ให้ว่านอนสอนง่าย ให้เลี้ยงง่าย และมีให้เจ็บป่วย การแห่นะที่เกี่ยวกับ
การเกิดนั้นนอกจากจะแห่นะเมื่อมีเด็กเกิดใหม่แล้ว สามีกรรยาคู่ไหนที่แต่งงานกันมานานแต่ไม่มี
บุตรก็จะไปบนบานให้ปู่ตาช่วยให้มีบุตร หรือไม่กี่บนบานขอให้ได้บุตรเพศชายหรือเพศหญิงตาม
ที่ตนปรารถนา เมื่อตั้งท้องและคลอดบุตรแล้ว ก็จะไปแห่นะเพื่อบวงสรวงปู่ตา การเกิดในที่
นี้อาจรวมไปถึงการเกิดของสัตว์เลี้ยงที่ให้คุณประโยชน์ เช่น โคและกระบือด้วย

การย้ายที่อยู่

เมื่อคนในชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องย้ายที่พำนักพักอาศัย จากหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่น
ไม่ว่าจะเป็นการ ไปอยู่ชั่วคราวหรือไปอยู่แบบถาวร เพื่อไปศึกษาเล่าเรียนไปทำงาน หรือต้องเดิน
ทางไกลและเกรงจะเกิดอุบัติเหตุอันตราย ผู้ที่เดินทางไปหรือครอบครัวจะแห่นะ เพื่อขอให้ยะ
หรือปู่ตาคุ่มครองให้เดินทางโดยปลอดภัย ให้ศึกษาหาความรู้ได้ประสบความสำเร็จสมดังตั้งใจ
ให้มีงานทำ เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อเดินทางกลับมาบ้านก็จะต้องแห่นะเช่นกัน

การแต่งงาน

หากคนในหมู่บ้านจะแต่งงานมีครอบครัวใหม่ก็จะต้องแห่นะ เพื่อบอกกล่าวให้ปู่ตา
ทราบ ในกรณีที่เป็นการแต่งงานและนำคู่แต่งงานเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ก็จะต้องแห่นะในหมู่

บ้านเพื่อให้ปู่ตาทราบว่าจะมีสมาชิกใหม่เข้ามาเพิ่ม ขอให้ปู่ตาคຸ້ມครอง และขอให้การจัดงานต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอให้คู่สมรสอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ถือไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร เป็นต้น

การจัดงานประเพณีต่างๆ ในชุมชน

หากจะมีการจัดงานประเพณีต่างๆ ในชุมชน เช่น งานสงกรานต์ งานวัด งานมหรสพต่างๆ การจัดให้มีการแข่งขันบั้งไฟทะเลย์กัน ฯลฯ ผู้จัดงานก็ต้องไปแชนชะเพื่อบอกกล่าวและขออนุญาตปู่ตาให้การจัดงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยไม่มีอุปสรรคใดๆ ถ้าจะประกวดบั้งไฟทะเลย์กัน เจ้าของบั้งไฟก็อาจไปบนบานปู่ตาขอให้บั้งไฟของตนจุดขึ้นสูง สวยงามและชนะการประกวด ในการจัดงานสงกรานต์ก็เช่นเดียวกันต้องมีการแชนชะ และเผ่าเจ้าก็จะทำการสรงน้ำปู่ตา เพื่อขอให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข มีน้ำกินน้ำใช้ไม่ขาดแคลนตลอดปีด้วย

นอกจากงานประเพณีประจำปีแล้ว การจัดงานรื่นเริงที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราวและมีการใช้เครื่องเสียงก็จะต้องแชนชะเสียก่อน มิฉะนั้นอาจเกิดเหตุขัดข้องต่างๆ นานา เช่น ไฟดับ เครื่องเสียงเสีย ฯลฯ

การตาย

ปู่ตานั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนให้ความเคารพบูชา ไม่ว่าจะมีการจัดงานประเพณีต่างๆ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนก็จะต้องมีการแชนชะให้ปู่ตารับทราบ เมื่อมีการตายก็เช่นกัน คนในครอบครัวก็ต้องทำการแชนชะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพบว่าสาเหตุแห่งการตายของคนในชุมชนเป็นการกระทำของชะ หรือปู่ตา อันเกิดจากความไม่พอใจที่คนในชุมชนหรือคนนอกชุมชนไปกระทำการอันเป็นการลบหลู่ รบกวณ และทำให้ปู่ตาโกรธ ก็จะต้องทำการแชนชะเพื่อขอขมาปู่ตาแล้วเหตุร้ายก็จะกลับกลายเป็นดี

โดยปกติหากมีคนตายในหมู่บ้าน อันมีสาเหตุมาจากอาการเจ็บป่วย การเสียชีวิตด้วยโรครุขรา การเกิดอุบัติเหตุปกติ ก็อาจจะไม่มีการแชนชะ เว้นแต่การตายนั้นจะเป็นเรื่องที่น่าตั้งข้อสังเกตได้ว่าเกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ กล่าวคือมีคนตายติดต่อกันจำนวนมากหรือตายโดยไม่ทราบสาเหตุ

2. ด้านการเมืองการปกครอง

การใช้สิ่งสาธารณประโยชน์และทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน

หากชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงจะเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน เช่น การนำโคและกระบือเข้ามาเลี้ยงในแหล่งน้ำของหมู่บ้านเจ้าของโคกระบือจะต้องแชนยะ เพื่อขออนุญาตมิฉะนั้นจะเกิดเหตุร้ายต่างๆ นานากับเจ้าของโค - กระบือหรือแม่แต่กับคนในหมู่บ้าน

การใช้ทรัพยากรของหมู่บ้านนั้น อาจหมายถึงการที่ทางราชการเข้าไปตัดถนน ขุดลอกแหล่งน้ำธรรมชาติ ตัดต้นไม้ และสร้างอาคารที่ทำการต่างๆ ก็จะต้องมีการแชนยะเช่นกัน

การคัดเลือกทหาร

เมื่อถึงฤดูการเกณฑ์ทหาร เด็กหนุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 21 ปีขึ้นไปจะต้องเข้ารับการตรวจคัดเลือกเพื่อรับราชการทหารรับใช้ชาติ ครอบครัวก็จะทำการแชนยะบนบานขอให้ลูกชายของคนไม่ต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร เพราะเกรงว่าลูกชายจะต้องได้รับความลำบากจากการฝึกทหาร หากโชคดีลูกชายไม่ถูกเกณฑ์ทหารครอบครัวก็จะทำการแชนยะอีกครั้ง เพื่อขอบคุณปู่ตาที่ช่วยเหลือมิให้ลูกชายของคนต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร

การเลือกตั้ง

การเลือกตั้งเป็นกระบวนการสรรหาตัวแทนการปกครองในระบบประชาธิปไตย และเป็นกระบวนการที่เป็นทางการ แต่เมื่อการเลือกตั้งต้องเกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เฒ่าจ้ำก็ต้องทำการแชนยะเพื่อบอกปู่ตาให้รับรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิกสภาองค์การบริหารตำบล นอกจากเฒ่าจ้ำจะแชนยะแล้ว ผู้สมัครและผู้สนับสนุนผู้สมัครแต่ละคนยังจะต้องแชนยะ เพื่อบอกกล่าวปู่ตาเพื่อบนบานปู่ตาให้ชนะการเลือกตั้ง และเมื่อการเลือกตั้งผ่านพ้นไปก็ต้องแชนยะอีกครั้งหนึ่งด้วย

เมื่อเกิดเหตุร้ายในชุมชน

เนื่องจากพิธีแชนยะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี หรือวิญญาณ ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติและมีอาจพิสูจน์ได้ชัดเจนโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นเมื่อปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์อันไม่สามารถอธิบายได้ ในชุมชนจึงมักถูกกล่าวถึงและเชื่อกันว่าเป็นเพราะการกระทำของ

ยะ หรือผีปู้ตา ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการที่ปู้ตาไม่พอใจในพฤติกรรมของคนในชุมชน หรือไม่พอใจการกระทำจากบุคคลภายนอกชุมชนที่มาปฏิบัติต่อคนในชุมชน รวมถึงการกระทำต่อทรัพย์สิน สิ่งอันเป็นสาธารณสมบัติของชุมชนด้วย

นอกจากนั้น ยะจ๊ะหรือศาลปู้ตา ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถึงสถิติของ ปู้ตาและวิญญาณของข้าทาสบริวาร ลูกหลานปู้ตาหากบุคคลใดเข้าไปรบกวน เช่น ถักขโมยของ ไร่ และเครื่องเช่นภายในศาลปู้ตาจะเป็นการทำให้ปู้ตาโกรธ การรบกวนในที่นี้รวมไปถึงการเข้าไปใช้สถานที่โดยมิได้บอกกล่าวปู้ตา การแสดงความไม่เคารพโดยวาจาและการกระทำ และการทำลายข้าวของภายในศาล การกระทำอันแสดงถึงการลบหลู่ปู้ตานี้ จะทำให้ปู้ตาไม่พอใจ และสื่อให้ชุมชนรู้ โดยการคลบับนาคาลให้เกิดอาเพศเหตุร้ายภายในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ชุมชน เชื่อว่าการกระทำหรือการลงโทษของปู้ตานั้นจะเป็นการกระทำให้เกิดผลใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การกระทำต่อบุคคลที่ทำให้ปู้ตาไม่พอใจและคนในครอบครัวของบุคคลนั้น เช่น การ ขวน (ช่อน) หรือบังดา การทำให้บุคคลนั้นคนในครอบครัวเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอุบัติเหตุ หรือเสียชีวิต

2. การกระทำต่อคนอื่น ๆ ในชุมชนที่ไม่เกี่ยวข้อง เช่น เกิดภัยธรรมชาติ น้ำท่วมไฟไหม้ เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง ผลผลิตไม่อุดมสมบูรณ์ สัตว์เลี้ยงล้มตาย และคนในชุมชน เสียชีวิตในเวลาไล่เลี่ยกันจำนวนมาก

เมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายขึ้นในชุมชนโดยไม่ทราบสาเหตุ คนในชุมชนก็จะไปหาหมอโปด หรือ แมมมอ (แม่มมอ) ให้เสี่ยงทายทำนาย หากพบว่าเป็นการกระทำของปู้ตา ก็จะมีการแซนยะ เพื่อขอขมา โดยเฒ่าจ๋าเป็นผู้ประกอบพิธี

จะเห็นได้ว่า การแซนยะ คือ พิธีกรรมที่ชุมชนชาวกูยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน โดยชาวกูยจะจัดพิธีแซนยะขึ้นบริเวณยะจ๊ะประจำหมู่บ้าน การแซนยะใหญ่ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวมนั้นจะจัดปีละ 2 ครั้งในเดือน 3 และเดือน 6 สมาชิกทุกคนของชุมชนจะเข้าร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน เมื่อถึงกำหนดการจัดพิธีชาวบ้านจะนำเครื่องเช่น ไหว้ของตนเองมาร่วมพิธี เฒ่าจ๋าผู้ซึ่งเป็นตัวแทนสื่อสารกับปู้ตาจะเป็นผู้ประกอบพิธีทุกครั้ง เนื่องจากการแซนยะเป็นพิธีกรรมส่วนรวม จึงไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณ ในการดำเนินการแต่อย่างใด นอกนั้นการแซนยะมิได้กระทำเฉพาะปีละ 2 ครั้ง เท่านั้นแต่เป็นพิธีที่จัดได้ตลอดทั้งปีและจัดในแทบทุกโอกาส ไม่ว่าจะเป็นโอกาสการเกิด การตาย การย้ายถิ่นฐาน การเสียชีวิต ฯลฯ หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนและเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของชุมชนแล้ว ก็จะต้องมีการจัดพิธีแซนยะทุกครั้งไป กล่าวได้ว่าแซนยะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวกูย และยังคงอยู่อย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของชาวกูยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน